

<https://doi.org/10.22067/jlkd.2026.96228.1356>

Exploring Semantic Leaps in Situations in Persian Jokes

Maryam Zaryabi

PhD Candidate, Linguistics Department, Faculty of Literature, Al-Zahra University, Tehran, Iran¹

Farhad Sasani

Associate Professor, Linguistics Department, Faculty of Literature, Al-Zahra University, Tehran, Iran
(Corresponding Author)²

Received: 02 November 2025 Revised: 02 January 2026
Accepted: 09 January 2026 Published Online: 18 May 2026

How to cite this article:

Zaryabi, M. & Sasani, F (2026). Exploring Semantic Leaps in Situations in Persian Jokes. *Journal of Linguistics and Khorasan Dialects*, 18 (1), 61-85. (in Persian with English abstract) <https://doi.org/10.22067/jlkd.2026.96228.1356>

Abstract

Semantic leap, which is a sudden and unexpected change of meaning at the end of an event, can be very surprising to the audience and is therefore a suitable tool for creating surprises. This trick is widely used in jokes. This research investigated semantic leap in Persian jokes to identify the layers of leap based on the situations in the text. For this purpose, 55 jokes available on the Jam-e Jam Online Website in 2025 were selected since in them the audience had an initial misconception and then reached the correct understanding. Therefore, a change of frame or change of mental space from one frame to another, in the sense used in frame semantics and then patterns of blending mental spaces and frames, had taken place. This study shows that the semantic leap from the first frame or domain to the second frame or domain can occur at the word level due to synonymy, polysemy, or homophony, and at levels larger than the word, due to some morphological or grammatical features, the type of translation, or personal experiences. Semantic leap is a powerful tool for attracting the attention of the audience and influencing them because it creates unexpected situations for them and adds to the appeal of jokes.

Keywords: Semantic Leap, Situation, Frame, Joke, Persian.

1. M.Zaryabi@alzahra.ac.ir
2. fsasani@alzahra.ac.ir

<https://orcid.org/0009-0008-3699-6803>
<https://orcid.org/0000-0002-7585-9181>

Extended Abstract

1. Introduction

Semantic leap is defined as a sudden and unexpected change in meaning at the end of an event. Semantic can be highly surprising for the audience and therefore serves as an effective device for creating astonishment. This technique is widely used in jokes. Accordingly, this study examines how semantic shift, in the sense used by Coulson (2001), operates in Persian jokes to identify the layers of shift based on the situations present in the text.

This research seeks to analyze the semantic shifts found in Persian jokes extracted from cyberspace to explore the mechanisms underlying their semantic functioning. Such an investigation can reveal the process of surprise creation in the audience and the ways in which their attention is captured, as well as identify the initial tools used to generate ambiguity. By identifying the mechanisms of surprise creation and the tools of ambiguity generation, it becomes possible to evaluate the quality of jokes and demonstrate how jokes can be created within contexts that are free from verbal offense, including sexual, ethnic, or group-based harassment. To this end, 55 jokes lacking offensive elements yet containing frame shifting surprise were selected and analyzed, seven examples of which are discussed in this article. Given that various aspects of Persian jokes still require further investigation, this study appears necessary for a deeper understanding of the mind's mechanisms in processing jokes.

Among the studies conducted on jokes or semantic leap, Raskin (1985), focusing on the Semantic Mechanisms of Humor, can be mentioned. Relying on the concept of the "script", defined as a structured body of information, Raskin (1985) proposed two necessary and sufficient conditions for a text to be humorous: the overlap of two scripts and, at the same time, their opposition. This model was later revised by Attardo and Raskin (1991), who expanded it into five components: script opposition, logical mechanism, situation, target, narrative strategy, and language.

Other studies in this field include Mahmoudi Bakhtiari and Adibik (2009), examining Persian text messages, Ritchie (2005), studying jokes and irony in English, Rezvani (2022), investigating the linguistic structure of jokes in Persian and Russian, and Akbari and Golfam (2023), focusing on semantic shift in the linguistic behavior of mystics. Each of these studies has explored certain dimensions of humor or semantic leap.

2. Method

The samples of this library research were analyzed taking descriptive–analytical approach. The data were collected from cyberspace in July 2025. The corpus consists of 55 jokes published on the Jam-e Jam Online website. Analysis was done using Coulson’s model of semantic leap. After examining these 55 jokes and identifying how semantic leaps occur within them, seven examples were presented as representative cases.

This study is based on Coulson’s (2001) framework of semantic leap. According to this framework, encountering an event, the audience either considers related background assumptions together or disregards them because of their differences, which results in a semantic leap or frame shift. Since such shifts create unexpected conditions, they can be traced to jokes.

3. Results

Frame shifting, or the transition of mental space from one frame to another—as described in frame semantics and later in models of mental space blending and framing—can be clearly traced in Persian jokes. This analysis shows that semantic leap from the first frame or domain to a second frame or domain, in relation to words, may occur due to synonymy, polysemy, or homophony. At levels larger than word, it may arise from certain morphological or grammatical features, the nature of translation, or personal experiences. Semantic leap is a powerful tool for capturing the audience’s attention and influencing them, as it creates unexpected conditions and thereby increases the appeal of jokes.

4. Discussion and Conclusion

The examination of semantic leap in Persian jokes showed that the contribution of a word’s meaning depends on the context in which it appears. Words may also interact with one another and produce meanings that differ from their usual interpretations. The findings indicated that aggression, humiliation, or harm directed at the audience or a particular social group is not necessary for frame shifting, since jokes can be enjoyable while remaining free of negative elements. Furthermore, by classifying jokes into categories such as cultural, emotional, medical, scientific, translation-based, homophonic, and technological, along with other types such as school, university, and social jokes, it is possible to identify the specific audience for each category according to their level of knowledge.

Background knowledge is essential for the analysis and interpretation of jokes, because its absence or insufficiency may lead to misunderstanding or failure to perceive humor. Therefore, the audience's prior understanding, comprising their previous experiences and prior knowledge, plays an important role in the formation of frames and in frame shifting or change, since these frames do not have a fixed structure and evolve as experience and awareness increase.

Semantic leap, which generates different frames based on individuals' mental schemas, their lived experiences, and the conditions present in the communicative event, serves as an effective tool for linguistic play and consequently for entertaining and surprising the audience. Such frame shifting may occur through changes in the meaning of a word, lexical homophony, morphological and grammatical wordplay, translation and cross linguistic play, or personal experiences. Thus, it becomes a powerful means of manipulating the audience's attention. Attention to this model can contribute to understanding the mechanisms of the mind and to achieving a better comprehension of cognitive patterns.

بررسی جهش معنایی در موقعیت‌های موجود در

لطیفه‌های زبان فارسی

مریم زریابی

دانشجوی دکترا، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران^۱

فرهاد ساسانی

دانشیار، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)^۲

صص ۶۱-۸۵

ارسال: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۱۲ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۹ انتشار بر خط: ۱۴۰۵/۰۲/۲۸

ارجاع به این مقاله:

زریابی، م. و ساسانی، ف. (۱۴۰۵). «بررسی جهش معنایی در موقعیت‌های موجود در لطیفه‌های زبان فارسی»، زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان، ۱۸ (۱)، صص ۶۱-۸۵. <https://doi.org/10.22067/jilkd.2026.96228.1356>

چکیده

جهش معنایی، یعنی تغییر ناگهانی و خلاف انتظار معنا در پایان یک رویداد، می‌تواند برای مخاطب بسیار غافل‌گیرکننده باشد و در نتیجه ابزار مناسبی برای شگفتی‌آفرینی است. این ترفند در لطیفه‌ها کاربرد فراوان دارد. از این رو، در این پژوهش چگونگی عملکرد جهش معنایی، به تعبیری که کولسن (۲۰۰۱) به کار می‌برد، در لطیفه‌های فارسی بررسی می‌شود تا لایه‌های جهش بر اساس موقعیت‌های موجود در متن شناسایی شود. بدین منظور، ۵۵ لطیفه موجود در سایت جام‌جم آنلاین در تیر ۱۴۰۴ انتخاب شدند؛ زیرا در آن‌ها برداشت اولیه مخاطب در حین خواندن/شنیدن لطیفه، با برداشت نهایی که در پایان حاصل می‌شد، متفاوت بود؛ بنابراین، تغییر قاب یا تغییر فضای ذهنی از یک قاب به قاب دیگر، به تعبیری که در معناشناسی قاب و سپس الگوهای آمیختگی فضاهای ذهنی و قاب‌ها به کار رفته است، صورت پذیرفته بود. این بررسی نشان می‌دهد که جهش معنایی از قاب یا حوزه نخست به قاب یا حوزه دوم در ارتباط با واژه‌ها می‌تواند به دلیل هم‌معنایی، چندمعنایی یا هم‌آوایی، و در سطوح بزرگ‌تر از واژه، به دلیل برخی ویژگی‌های صرفی یا دستوری، نوع ترجمه یا تجربه‌های شخصی رخ دهد. جهش معنایی ابزاری قدرتمند برای جلب توجه مخاطب و تأثیرگذاری بر وی است زیرا شرایطی غیرقابل انتظار را برای او به وجود می‌آورد و بر جذابیت لطیفه‌ها می‌افزاید.

کلیدواژه‌ها: جهش معنایی، موقعیت، قاب، لطیفه، فارسی.

1. M.Zaryabi@alzahra.ac.ir
2. fsasani@alzahra.ac.ir

<https://orcid.org/0009-0008-3699-6803>
<https://orcid.org/0000-0002-7585-9181>

۱. مقدمه

در هر تعامل و ارتباطی، انتقال معنا به‌عنوان مهم‌ترین اصل در نظر گرفته می‌شود و در این روند، زبان که بانی تفهیم و تفاهم است، راه را برای این انتقال هموار می‌کند (حسینی معصوم و اکبری، ۱۴۰۳، ص. ۵۷). زبان همانند موجودی زنده پیوسته در حال تغییر است. تغییرات زبانی ممکن است دلایلی درون‌زبانی یا برون‌زبانی داشته باشد. همان‌گونه که نغزگوی کهن (۱۳۸۹، ص. ۲۲۱) می‌نویسد، برخی از این تغییرات و ساخت‌ها کاربرد عمومی دارد و به‌اصطلاح در زبان جا می‌افتد. ولی با گذر از این مرحله اول کاربرد زبانی، شکل‌های پیچیده‌تری از ساختارها مانند کنایه‌ها، استعاره‌ها و لطیفه‌ها شکل می‌گیرد. ریتچی^۱ (۲۰۰۵، ص. ۱) می‌نویسد لطیفه‌ها مانند دیگر اشکال زبان می‌توانند در خدمت هدف‌های پیچیده‌تر ارتباطی، اجتماعی و شناختی قرار گیرند. انوری (۱۳۸۲، ص. ۱۰۵۸) نیز لطیفه را حکایت یا عبارت کوتاه و خنده‌آوری می‌داند که برای شادی و خنداندن دیگران گفته می‌شود و می‌افزاید به آن «جوک» یا «بذله» نیز می‌گویند. لطیفه با تغییر قاب^۲ یا قاب‌گردانی میزان اثرگذاری بر مخاطب را افزایش می‌دهد. از دید کولسن^۳ (۲۰۰۱)، فرایند تغییر قاب، شامل نگاشت^۴ اطلاعات موجود در سطح یک پیام که قاب نامیده می‌شود در یک قاب جدید است. قاب تغییر یافته در بردارنده برخی از ساختارهای قاب اولیه است ولی برخی از آن‌ها با موارد جدید جایگزین شده است. به عبارتی، در فرآیند قاب‌گردانی، تغییر از یک فضای ذهنی به فضای ذهنی دیگر صورت می‌گیرد.

از دید ریتچی (۲۰۰۵)، در لطیفه‌ها، یک قاب غالب^۵، یا قابی که برجستگی بیشتری در انتقال پیام دارد، موجود است که معمولاً در قسمت اول داستان شکل می‌گیرد. در ضربه‌ی نهایی^۶، یا پایان‌بندی‌ای که سبب شگفتی مخاطب می‌گردد، یک قاب جایگزین، فعال می‌شود. ضربه‌ی نهایی، با توجه به قاب اولیه و همچنین با توجه به انتظارات اجتماعی مرسوم، پیش‌فرض‌های موجود در بخش اول را بر هم می‌ریزد. در حالت ایده‌آل، قاب دوم واژگون‌کننده چنان هوشمندانه فعال می‌شود که شگفتی می‌آفریند.

1. L. David Ritchie
2. frame-shifting
3. Seana Coulson
4. mapping
5. dominant frame
6. punch-line

در بسیاری از انواع لطفیه‌ها، قاب متفاوت ممکن است متکی بر دانش مشترک بومی^۱ باشد. در نتیجه، برای کسانی که به آن دانش مشترک دسترسی دارند درک‌شدنی است، متوجه مضامین لطفیه‌ها می‌شوند و برایشان لذت‌بخش است. همان‌گونه که ساسانی (۱۴۰۴، ص. ۳۵۰) بیان می‌کند پیش‌فهم ما هنگام برخورد با هر متنی سبب برانگیختگی مجموعه‌ای از پیش‌دانسته‌ها و پیش‌تجربه‌ها می‌شود که سبب می‌گردد رخدادهای ارتباطی پیشینمان در روند معناپردازی و فهمندگی مان مؤثر باشد.

در کل، تغییر قاب به دلیل نقض اطلاعات دریافت‌شده است، با این تفاوت که گویشوران به جای ناتوانی در تفسیر متن، با بازتحلیل^۲، به معنایی کلی‌تر در تفسیر می‌رسند و قاب جدیدی را ایجاد می‌نمایند. ایجاد این قاب جدید نشانگر این است که معنای گفته‌ها تنها از بازنمایی‌های زبانی پردازش نمی‌شود بلکه با انگیزه‌ای بیان‌کننده نیز ارتباط دارد. به بیان دیگر، تنها معنای واژه‌ها و ساختارها به معنای نهایی منجر نمی‌شود، بلکه باید شرایط بافتی و انگیزه پنهان در پشت لطفیه‌ها نیز لحاظ می‌شود. شاید به همین دلیل باشد که چنان که محبی^۳ (۲۰۲۳، ص. ۳) می‌نویسد، طنز اغلب به موضوع‌های حساس فرهنگی می‌پردازد یا مرزهای هنجارهای اجتماعی را جابه‌جا می‌کند.

ریتیچی (۲۰۰۵) بیان می‌کند که در یک لطفیه، جابه‌جایی ناگهانی از یک قاب به قاب دیگر با همکناری قاب‌های به‌ظاهر متناقض شکل می‌گیرد، بر برجستگی^۴ پیوندهای مفهومی تأثیر گذاشته، می‌تواند به ایجاد پیوندهای جدید منجر شود. این برجستگی یا برجسته‌سازی، به فرایندی گفته می‌شود که طی آن جنبه‌هایی از ساختار پایه انتخاب می‌شود (اوزن^۵، ۲۰۱۹، ص. ۶۳)، و چون متن، تصویر و یا شی‌ای که دارای برجستگی است بیشتر در ذهن ماندگار می‌شود، امور هیجان‌انگیز و همچنین اموری که در ابتدا یا پایان است در تقابل با امور عادی برجستگی یافته و در ذهن می‌ماند (هال^۶، ۲۰۱۸، ص. ۱۵۳). پس بخش غافلگیرکننده یا ضربه نهایی لطفیه‌ها که در پایان است دارای برجستگی بالاتری نسبت به سایر بخش‌ها است و بیشترین تأثیر را بر مخاطب دارد. در نتیجه، می‌توان با انتخاب

-
1. shared insider knowledge
 2. reanalysis
 3. Ahmdreza Mohebbi
 4. prominence
 5. Vyvyan Evans
 6. Sean Hall

مناسب فضای پایانی، قاب‌گردانی جهت‌دار و آمیختگی مفهومی^۱، بهترین نتیجه را حاصل کرد. با این توضیح، این پژوهش سعی دارد چگونگی جهش معنایی^۲ لطیفه‌های فارسی برگرفته از فضای مجازی را بررسی کند تا سازوکار عملکرد معنایی آن‌ها را بکاود. این بررسی می‌تواند روند شگفتی‌آفرینی در مخاطب و جلب توجه او را نشان دهد و همچنین ابزارهای ابهام‌آفرینی اولیه را شناسایی کند. با شناسایی سازوکارهای شگفتی‌آفرینی و ابزارهای ابهام‌آفرینی، می‌توان کیفیت لطیفه‌ها را بررسی کرد و نشان داد چگونه می‌توان با ایجاد فضاهایی که فاقد آزار زبانی، از جمله آزار جنسی، قومی یا گروهی باشد، به خلق لطیفه پرداخت. در این راستا، ۵۵ لطیفه‌ای که فاقد عناصر زننده و درعین حال حاوی ایجاد شگفتی قاب‌گردان است انتخاب و بررسی شده است که ۷ نمونه از آن‌ها در این مقاله تشریح شده‌اند. با توجه به این که جنبه‌های مختلف لطیفه‌های زبان فارسی همچنان نیاز به بررسی دارد، این پژوهش برای شناخت عمیق‌تر سازوکار ذهن در پردازش لطیفه‌ها ضروری می‌نماید.

۲. پیشینه پژوهش

لطیفه به لحاظ معنایی کمتر بررسی شده است؛ بیشتر بحث‌ها دیدگاه‌های کلی است که در مقدمه به موارد اصلی اشاره شد. از میان بررسی‌های علمی، می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد. [راسکین \(۱۹۸۵\)](#) در ساز و کارهای معنایی طنز^۳ اولین نظریه معنایی رسمی لطیفه‌ها را ارائه داد و نظریه وی با تکیه بر مفهوم «script» که به معنای یک بخش ساختاریافته از اطلاعات در مورد واژگان و/یا بخش‌هایی از جهان است به‌عنوان نظریه معنایی اسکریپت طنز^۴ (SSTH) شناخته شد که می‌توان آن را در دو شرط لازم و کافی برای خنده‌دار بودن یک متن خلاصه کرد. این دو شرط عبارتند از اینکه هر جوک باید شامل دو متن هم‌پوشان باشد یعنی جوک باید به‌طور کامل یا جزئی، طبق دو متن مختلف قابل تفسیر باشد و دوم اینکه دو متن باید بر اساس فهرستی از تقابل‌های اساسی، مانند واقعی/غیرواقعی، ممکن/غیرممکن و غیره، در مقابل هم باشند ([راسکین، ۱۹۹۳، ص. ۱۲۴](#)). نظریه عمومی طنز کلامی^۵ در «بازنگری

۱. کولسن و فوکونیه (۱۹۹۹) آمیختگی مفهومی یا **conceptual blending** را شامل ساخت موقت مدل‌های شناختی ساده و ایجاد نگاشت‌های شناختی بین فضاهای مختلف می‌دانند. نگاشت یا ارتباط فضای ذهنی یعنی این که یک شیء یا عنصر در یک فضا با یک شیء یا عنصر در فضای دیگر مطابقت داشته باشد.

2. semantic leap
3. Semantic Mechanisms of Humor
4. General Theory of Verbal Humor

نظریه اسکریپت: مدل شباهت جوک و بازنمایی جوک^۱ توسط آتاردو و راسکین (۱۹۹۱) اصلاح و پنج مورد تقابل متن^۲، مکانیسم منطقی^۳، موقعیت^۴، هدف^۵، استراتژی روایی^۶ و زبان^۷ به آن افزوده شد. زبان (LA) بیان واقعی جوک است که منجر به ایجاد متن آن می‌شود. استراتژی روایی (NS) این واقعیت را در نظر می‌گیرد که هر شوخی باید در قالب نوعی ساختار روایی مثلاً به صورت یک روایت ساده یا یک دیالوگ صورت‌بندی شود.

هدف (TA) جوک را انتخاب می‌کند و جوک‌هایی که پرخاشگرانه نیستند (یعنی کسی یا چیزی را مسخره نمی‌کنند) برای TA ارزش خالی دارند. همچنین موقعیت (SI) شرح یک رویداد یا موقعیت را معرفی می‌کند و موقعیت یک جوک را می‌توان به عنوان «وسایل» جوک مانند اشیاء، شرکت‌کنندگان، ابزارها و فعالیت‌ها در نظر گرفت. مکانیسم منطقی (LM) نحوه کنار هم قرار گرفتن دو حس (اسکریپت‌ها) در جوک را توضیح می‌دهد که می‌توانند از کنار هم قرار گرفتن‌های ساده تا خطاهای پیچیده‌تر متغیر باشند و در آخر تقابل نوشتاری (SO) که به الزام تقابل/همپوشانی نوشتاری ارائه شده و به بیان دیگر به انتزاعی‌ترین حالت ممکن می‌پردازد.

همچنین محمودی بختیاری و آدی بیک (۱۳۸۸) در «تلفن همراه به عنوان رسانه مکتوب: مطالعه‌ای گفتمانی از متون طنز پیام کوتاه فارسی» به بررسی طنز در حوزه معناشناختی زبان پرداختند و شرح می‌دهند که ابهام در طنز را به سطح خطی که جنبه دیداری دارد و در هنگام خوانش رخ می‌دهد، ابهام در سطح ناشی از بازی با واژگان مشابه است، در سطح ابهام واژگانی که جناس در این دسته جای می‌گیرد و ابهام ناشی از ترجمه که با ناآگاهی رخ می‌دهد تقسیم می‌کنند. همچنین آن‌ها به جز ابهام، تناقض، همان‌گویی^۸، اغراق، تشبیه و استعاره را در طنزآمیزی دخیل می‌دانند که هر یک بررسی‌های کاربردشناسی و تحلیل گفتمانی را می‌طلبد.

ریتچی (۲۰۰۵) در «تغییر قاب در لطیفه و کنایه^۹»، با بررسی لطیفه‌ها و کنایه‌های زبان انگلیسی، بیان می‌کند که یک لطیفه خوب نیز مانند یک استعاره خوب، با استفاده مؤثر از کنایه، نشانگر پیوندهایی است که شاید پیشتر در

1. Script theory revis(it)ed: joke similarity and joke representation model
2. script Opposition
3. logical mechanism
4. Situation
5. target
6. narrative strategy
7. language
8. tautology
9. Frame-Shifting in Humor and Irony

کانون توجه نبوده یا دست‌کم جنبه‌های از آن نادیده مانده است؛ بنابراین، لطیفه ممکن است به درک جدیدی از یک موقعیت منجر شود یا مجموعه‌ای از معانی را در برابر معانی رقیب دیگر تقویت کند. هر چند، به نظر وی، لطیفه، و در کل طنز، بیشتر بر یک یا چند سازوکار پرخاشگری^۱، ناسازگاری^۲ و برانگیختگی-امنیت^۳ متکی است، ولی گاه در بافت‌های فرهنگی خاصی، لطیفه تنها با قاب‌گردانی تأثیرگذار می‌شود (مانند برخی لطیفه‌های فارسی بررسی شده در این پژوهش). در لطیفه انگلیسی "Do you know why cute people are busy? I'll tell you later, I'm busy" (می‌دونی چرا آدمای بامزه سرشون شلوغه؟ بعداً بهت می‌گم، سرم شلوغه) پرخاشگری، ناسازگاری یا آسیب‌رسانی مشاهده نمی‌شود، بلکه تنها ضربه نهایی بر مخاطب تأثیر می‌گذارد.

رضوانی (۱۴۰۱) در «واکاوی ساختارهای زبانی در آفرینش لطیفه در زبان روسی و فارسی»، بیان می‌دارد که در عصر حاضر با توجه به ارتباطات پرسرعت، رویکرد جدیدی از طنز به وجود آمده که به بهبود شرایط نمی‌انجامد، بلکه برای تخریب، تحقیر و از بین بردن ارزش‌های پنهان است. این‌گونه طنز با تغییرات دستوری جمله، ابهام معنایی، هم‌آوایی و سایر ابزارهای زبانی، در متن تناقض ایجاد می‌کند و خنده‌دار می‌نماید. پیامدهای آن می‌تواند ارزش‌زدایی از نهاد خانواده، زنان و برخی قومیت‌ها باشد. این پژوهش شمار قابل توجهی از لطیفه‌های فارسی و روسی را دسته‌بندی توصیفی کرده است.

اکبری و گلغام (۱۴۰۲) در «جهش معنایی در زبان عارفان بر اساس نظریه معناشناسی قالب‌بنیاد»، خروج از بافت را در رفتار زبانی عارفان بررسی کرده‌اند و نشان داده‌اند بافت‌گریزی، چرخش قاب و جهش معنایی ابزار خلاقیت زبانی عارفان است که به درک بهتر معانی و اندیشه‌های نو منجر می‌شود. این پژوهش با بررسی نمونه‌های متعدد نشان می‌دهد که این نقض عمدی عقلانیت متعارف و دوباره‌سازی محیط‌های شناختی معنای تازه‌ای ایجاد می‌کند. پس از مرور پژوهش‌های پیشین در این حوزه، در بخش بعد چارچوب نظری پژوهش حاضر معرفی می‌شود.

1. aggression
2. incongruity
3. arousal-safety

۳. چارچوب نظری

بنیان این پژوهش بر سازوکار جهش معنایی است که کولسن (۲۰۰۱) بر مبنای معناشناسی قاب^۱ فیلمور^۲ (۱۹۸۲) مطرح کرده است. معناشناسی قاب روشی است برای بیان معنای واژه‌ها، شکل‌گیری واژه‌ها و عبارت‌های تازه و تجمیع معناها عناصر موجود در معنای کل متن، چنان که قاب طرح‌واره‌ای از مفاهیم درون ذهن است که هنگام رویارویی با یک صحنه در جهان واقع برانگیخته می‌شود. از نظر فیلمور (۱۹۸۲)، هر قاب مشخص‌کننده یک صحنه یا موقعیت انتزاعی کوچک است که بسته به شناخت هر فرد فعال می‌شود. برای نمونه، با شنیدن عبارت «آخر هفته»، برای برخی تعطیلات شبه و یکشنبه، برای برخی پنجشنبه و جمعه و یا روزهای دیگر برانگیخته می‌شود. در مورد رویدادها، وضعیت پیچیده‌تر است. به بیان کولسن (۲۰۰۸)، دانش پس‌زمینه‌ای که در قالب قاب‌ها ارائه می‌شود، نقش برجسته‌ای در ایجاد معنا دارد. فیلمور (۱۹۷۷) صحنه شناختی^۳ حوزه «رویداد تجاری»^۴ را مثال می‌زند تا نشان دهد مجموعه بزرگی از فعل‌های انگلیسی که به اشکال مختلف یک صحنه را نمایه‌گذاری^۵ یا فراخوانی^۶ می‌کنند، از نظر معنایی با یکدیگر مرتبط‌اند. این صحنه طرح‌واره‌ای شخصی را نشان می‌دهد که می‌خواهد پول را با کالا مبادله کند (خریدار)، شخصی که می‌خواهد کالا را با پول مبادله کند (فروشنده)، چیزی که خریدار خریده یا می‌تواند بخرد (کالا)، و چیزی که فروشنده به دست آورده یا در جست‌وجوی آن است (پول). فیلمور (۱۹۸۲) می‌نویسد که گزارش خرید، قاب رویداد تجاری را تداعی می‌کند.

جهش معنایی پیشنهادی کولسن (۲۰۰۱)، افزون بر معناشناسی قاب (۱۹۷۷، ۱۹۸۲)، هم از فضاها^۷ ذهنی فوکونیه^۸ (۱۹۹۴) تأثیر می‌گیرد و هم بر الگوی آمیختگی مفهومی^۹ کولسون و فوکونیه (۱۹۹۹) و فوکونیه و ترنر^{۱۰} (۲۰۰۲) اثر می‌گذارد. فوکونیه و ترنر (۲۰۰۲) می‌نویسند فضاها^۷ ذهنی بسته‌های مفهومی کوچکی‌اند که، هنگام فکرکردن و صحبت‌کردن، برای درک یک موقعیت ساخته می‌شوند. در مدل فوکونیه (۱۹۹۴)، یک فضای ذهنی در رویارویی یک شخص با صحنه‌ای شکل می‌گیرد و به درک او در به‌خاطر سپردنش کمک می‌کند. این بازنمایی معمولاً

1. frame semantics
2. Charles J. Fillmore
3. cognitive scene
4. commercial event
5. indexing
6. evoking
7. Gilles Fauconnier
8. conceptual blending
9. Mark Turner

شامل دو بخش عناصر و قاب‌هاست: عناصر برای نمایش هر یک از موجودیت‌های گفتمان و قاب‌های ساده برای نمایش روابط موجود میانشان. پیوندهای میان فضاها روابط میان عناصر یک فضا را به همتایانشان در فضای دیگر ربط می‌دهند. به این ترتیب، چنان که (کولسن و فوکونیه، ۱۹۹۹، ص. ۲) می‌نویسند، سناریوهای پیچیده را می‌توان با مجموعه‌ای از فضاهای ذهنی و ارتباطات میانشان نمایش داد. به بیان فوکونیه (فوکونیه، ۱۹۹۴، ص. ۱۶)، فضاهای ذهنی به صورت مجموعه‌های ساختاریافته و افزایشی نمایش داده می‌شوند، چنان که عناصر جدید می‌توانند به آن‌ها اضافه شوند و روابط جدیدی میان عناصرشان برقرار کنند. دیدگاه کولسون و فوکونیه (۱۹۹۹، ص. ۱)، آمیختگی مفهومی سازوکارهای ترکیب مدل‌های شناختی لیکاف^۱ (۱۹۸۷) در شبکه‌ای از فضاهای ذهنی فوکونیه (۱۹۹۴) است. معناشناسان شناختی زبان را ابزار تفسیر محتوای مفهومی در نظر می‌گیرند؛ بنابراین، همان‌گونه که کولسن (۲۰۰۸، ص. ۳۷) می‌نویسد، در نظریه فضاهای ذهنی، گویشوران با ادغام اطلاعات زبانی، دانش پیشین و زمینه‌ای، درکی کلی از موقعیت گفتمانی به دست می‌آورند.

در جهش معنایی کولسن (۲۰۰۱)، مخاطب در زمان معین، در رویارویی با یک رخداد، باید تعیین کند که تمام مفروضات پس‌زمینه را مرتبط با هم در نظر بگیرد و یا از آن‌ها صرف‌نظر کند زیرا مفروضات پس‌زمینه ممکن است با بافت رخداد متفاوت و حتی در تضاد باشد. کولسن و کوتاس^۲ (۱۹۹۸) شرح می‌دهند که درک یک واژه واحد می‌تواند بر تفسیر کلی رویداد گفتمان تأثیر بگذارد و قاب‌گردانی کند. در فرآیند قاب‌گردانی یا تغییر قاب، بازتحلیل معنایی صورت می‌گیرد چنان که عناصر پیام موجود در قابی جدید نگاشت می‌شود. این فرآیند تغییر قاب را، که کولسن (۲۰۰۱) «جهش معنایی» می‌نامد، می‌توان در لطیفه‌ها به خوبی ردیابی کرد. از دید وی، عنصر مشترک در هر نوع طنزی جایگزینی غیرمنتظره قاب است چنان که طنز با توصیف ابتدایی یک صحنه آغاز می‌شود و با یک تغییر ناگهانی، مثلاً در یک واژه، عناصر صحنه به شیوه‌ای متفاوت دیده می‌شود. جهش معنایی نشان می‌دهد چگونه اطلاعات حوزه‌های مختلف برای درک و بیان ایده‌های جدید با هم ترکیب می‌شوند.

کولسون (۲۰۰۱) با تمرکز بر جنبه‌های پویای ساخت معنا، دو مجموعه مرتبط از فرایندها را شناسایی می‌کند: قاب‌گردانی و آمیختگی مفهومی. قاب‌گردانی بازتحلیل معنایی است چنان که عناصر موجود در بازنمایی متنی در یک قاب جدید دوباره سازماندهی می‌شوند؛ آمیختگی مفهومی نیز مجموعه‌ای از عملیات شناختی برای ترکیب مدل‌های

1. George Lakoff
2. Marta Kutas

شناختی جزئی است. کولسن توضیح می‌دهد که چگونه فرایندهای نگاشت بین حوزه‌ای، تغییر قاب و آمیختگی مفهومی توان تبیینی الگوهای قبلی قاب در پردازش زبان طبیعی را افزایش می‌دهد و چگونه فرایندهای سازنده گفتمانی زیربنای طیف گسترده‌ای از رفتارهای زبانی مولد است.

۴. روش‌شناسی

این پژوهش از نوع مطالعه کتابخانه‌ای است و بررسی نمونه‌ها به صورت توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است. گردآوری داده‌ها در تیر ۱۴۰۴ از فضای مجازی انجام شد. نمونه‌های این پژوهش ۵۵ لطفیه موجود در سایت جام‌جم آنلاین است که در تحلیل آن‌ها از الگوی «جهش معنایی» کولسن استفاده شده است و امکان بررسی لایه‌های جهش بر اساس موقعیت بافتی در آن‌ها امکان‌پذیر است. دلیل انتخاب این سایت این است که لطفیه‌های موجود در آن کمتر حاوی واژه‌ها یا عبارات‌های آزارنده جنسی، قومی و گروهی است. همچنین امکان بررسی قاب‌گردانی در آن‌ها وجود دارد. بعد از بررسی این ۵۵ لطفیه و مشخص کردن چگونگی جهش معنایی در آن‌ها، ۷ مورد برای نمونه در این مقاله آورده شده است.

۵. تحلیل داده‌ها و بحث

همان‌گونه که اشاره شد، هر چند لطفیه‌ها در محیط‌ها و موضوعات مختلف به میزان زیاد موجود هستند، پژوهش‌های اندکی درباره آن‌ها انجام گرفته است، اگرچه، همان‌گونه که پوپا^۱ و دیوش^۲ (۲۰۰۵، ص. ۴۸) می‌نویسند، لطفیه می‌تواند به خلق معنا در سطوح مختلف شناختی، اجتماعی و همچنین احساسی کمک کند و ممکن است این کار را به شیوه‌ای منحصر به فرد و متمایز از سایر فرایندها و قراردادهای ارتباطی انجام دهد. ریتیچی (۲۰۰۵، ص. ۲۲) نیز می‌نویسد، لطفیه به گسترش زمینه‌های مشترک گویشوران کمک می‌کند. همچنین، همان‌گونه که اشاره شد، یک لطفیه خوب با پیونددهی همزمان چندین قاب، فضایی غیرمنتظره به وجود می‌آورد، چنان که در فرآیند تغییر قاب، بازتحلیل معنایی صورت می‌گیرد و طی آن، عناصر موجود در پیام در یک قاب جدید نگاشت می‌شوند. همچنین تغییر قاب سبب برجستگی سازوکارهای استثنا پویا^۳ در پردازش زبان می‌شود. همان‌گونه که کولسن و فوکونیه (۱۹۹۹، ص. ۴) می‌نویسند، قاب‌های به‌کاررفته در این شبکه پویا از بافتی به بافت دیگر متفاوت است و ترکیب‌های

1. Diana-Elena Popa
2. Dunărea de Jos
3. dynamic inferencing mechanisms

متفاوتی می‌تواند بسازد، زیرا محتوای هر آمیختگی مفهومی به میزان و نوع اطلاعات حوزه‌های ورودی بستگی دارد. بر این اساس ۷ لطیفه از بین ۵۵ نمونه بررسی شده، برای تشریح چگونگی انجام پژوهش در ادامه بیان می‌شود. همان‌گونه که فیلمور (۱۹۸۲) اشاره می‌کند، قاب‌ها صحنه‌ها را به شکلی ساختارمند در یاد می‌سپارند. در لطیفه «می‌دونی به موزی که نرسیده چی میگن؟... میگن هر وقت رسیدی زنگ بز»، قاب اول تلاشی است برای نامگذاری موز نارس. ولی در ادامه لطیفه، با بیان «هر وقت رسیدی زنگ بز» با نوعی جان‌بخشی صورت می‌گیرد و ساختار یا قاب خداحافظی شکل می‌گیرد. در این ساختار، از موز، که جاننداری هوشمند انگاشته شده، خواسته می‌شود تا برای رفع نگرانی شخص با خبرسانی از رسیدن به مقصد تماس برقرار کند. پس، یک بازی زبانی شکل می‌گیرد زیرا «نارس» که در ابتدا به معنای نزدیک به ذهن خام یا نرسیده می‌نمود، با ظهور جمله «هر وقت رسیدی زنگ بز» معنای «به مقصد نرسیده» پیدا می‌کند. این جمله این پیش‌فرض را به همراه دارد که سوژه مورد نظر هنوز «به مقصد» نرسیده است؛ به همین دلیل، از «او» (موز جان‌یافته) خواسته می‌شود که پس از رسیدن، زنگ بزند. در اینجا، بازی زبانی «نارسیده» و «نرسیده» شکل می‌گیرد و تلاقی و انطباق آن‌ها بر هم، طنز لطیفه را شکل می‌دهد. بررسی روابط معنایی بین واژه‌ها به درک بهتر ساختار معنایی آن‌ها کمک می‌نماید تا در بافت‌های مختلف، امکان استفاده دقیق‌تری از واژه‌ها وجود داشته باشد (رضایی و عباس‌پور، ۱۴۰۳، ص. ۳۹).

شکل ۱: می‌دونی به موزی که نرسیده چی میگن؟... میگن هر وقت رسیدی زنگ بز

همان‌گونه که کالسن (۲۰۰۱، ص. ۵) شرح می‌دهد جملات دارای سطح مستقلی از بازنمایی، یعنی ساختار نحوی هستند که برای محاسبه بازنمایی معنایی بدون ابهام استفاده می‌شود؛ یعنی به طور شهودی، معنای جمله با ترکیب اطلاعات نحوی و معنایی در مورد اجزای جمله به دست می‌آید. پس می‌توان تغییر یا جهش معنایی را به این صورت بیان نمود.

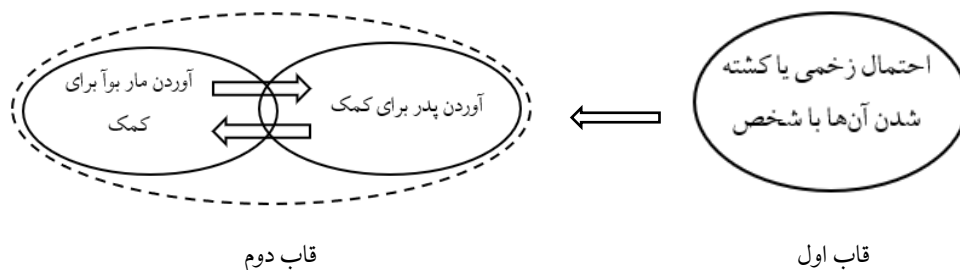
۱. شنیدن و تحلیل معنایی و نحوی جمله «می‌دونی به موزی که نرسیده چی میگن؟... میگن هر وقت رسیدی زنگ بز».

۲. پی بردن به برداشت اشتباه و برگشت به عقب یا جهش و جانشینی «نرسیده» به معنای خام با «نرسیده» به معنای در راه بوده.

۳. رسیدن به معنای درست در موقعیت جدید ایجاد شده.

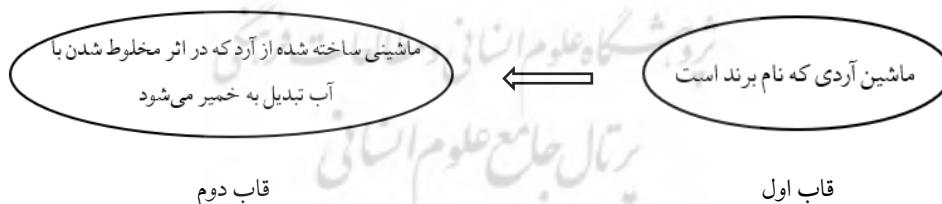
بنابراین، در اینجا معنای اجتماعی^۱ بر پایه درک مشترک اهل زبان از جهان پیرامون در ذهن آن‌ها شکل می‌گیرد و بر مبنای آن، اطلاعات را در ذهن خود پردازش و طبقه‌بندی می‌کنند. با وجود مشترک‌بودن جهان پیرامون، نوع اطلاعاتی که هر شخص از آن به دست می‌آورد می‌تواند با دیگر متفاوت است. مجموعه اطلاعات یادشده «دانش دایره‌المعارفی» یا دانش برون‌زبانی افراد را تشکیل می‌دهد (عبدالکریمی، ۱۳۹۲، صص. ۱۷۰-۱۷۱). این دانش مشترک امکان درک شرایط زبانی خاص را برای گویشوران فراهم می‌آورد؛ درک شرایط موجود در قاب‌ها و جهش به قاب دیگر نیز از این جمله است. البته همان گونه که محبی (۲۰۲۳) بیان می‌کند، باید توجه داشت که طنز ارتباط تنگاتنگی با دانش و پیش‌فرض‌های فرهنگی دارد و آنچه در یک فرهنگ خنده‌دار تلقی می‌شود ممکن است لزوماً در فرهنگ دیگر خنده‌دار نباشد و این امر در درک قاب‌ها و چگونگی تعبیر آن‌ها تأثیرگذار است.

در لطیفه «می‌دونی اگه مارها رو کتک بزنین چی می‌شه؟... می‌رن بوآشونو میارن!»، در قاب اول آسیب به جانوران نزدیک‌ترین احتمال است که می‌تواند زخمی یا کشته شدن آن‌ها را به‌عنوان جواب به ذهن برساند؛ اما با بیان «می‌رن بوآشونو میارن»، قاب دوم شکل می‌گیرد و با بیان واژه «بوعا» یا «بوآ» طنز لطیفه شکل می‌گیرد زیرا «بوآ» نام یک مار با ماهیچه‌های قدرتمند است که شکار را خفه کرده و آن را یک‌جا می‌بلعد. پس، آوردن مار «بوآ» به معنی آوردن نیرویی قوی‌تر برای دفاع یا محافظت است؛ اما همزمان بوعا/ بوآ به معنای پدر نیز تلقی می‌شود چون هر دو معنا به معنای درخواست کمک از عضو قوی‌تر است؛ انتظار یاری «پدر» در شرایط مشابه برای بسیاری از مخاطبان این لطیفه وجود دارد. پس، در بخش دوم به طور همزمان دو قاب فعال می‌گردد که با توجه به شرایط وقوع و اطلاعات پیش‌زمینه و دانش قبلی مخاطب یکی از قاب‌ها می‌تواند زودتر از دیگری روی دهد و به بیان کالس (۲۰۰۱، صص. ۳۴) این مورد نشان‌دهنده عملکرد یک فرآیند تحلیل مجدد معنایی است که اطلاعات موجود را در یک چارچوب جدید سازماندهی مجدد می‌کند. نمونه‌هایی مانند این، انتظارات عادی را نقض می‌کنند و بنابراین نقش ضمنی اطلاعات پس‌زمینه را در تفسیر تمام فعالیت‌ها برجسته می‌کنند.

شکل ۲: می‌دونی آگه مارها رو کتک بزنین چی می‌شه؟... می‌رن بو عاشونو میارن!

این قاب‌گردانی را همچنین می‌توان در لطیفه «می‌دونی چرا ماشین آردی رو نمی‌شورن؟... چون بهش آب بخوره خمیر میشه» نیز مشاهده کرد. به این صورت که در قاب اول نوع ماشین آردی/RD برانگیخته می‌شود و مخاطب در پی یافتن جوابی متناسب است زیرا در حالت معمول تمام خودروها از جمله ماشین آردی قابل شستشو می‌نمایند. اما ناگهان با تغییر معنای «آردی» از نام ماشین به «آردی» در مقام صفت و به معنای «آغشته به آرد» یا «ساخته شده از آرد»، تغییر قاب شکل می‌گیرد، چون آرد پودری است که در اثر آسیاب کردن غلات به دست می‌آید و شستن ماشینی که آغشته به آرد یا ساخته شده از آرد باشد سبب ترکیب آرد و آب و ایجاد خمیر می‌گردد. به عبارتی هنگام تفسیر اشیاء، اعمال و رویدادها، ما دائماً از چارچوب‌های دانش پس‌زمینه برای ساختاردهی به انتظارات استفاده می‌کنیم و استنتاج‌هایی انجام می‌دهیم که فراتر از آنچه بلافاصله وجود دارد، می‌رود کالسن (۲۰۰۱، ص. ۳۴). پس، شباهت آوایی و نوشتاری این دو واژه، و در واقع همنامی آن‌ها قاب‌گردانی را در پی می‌آورد.

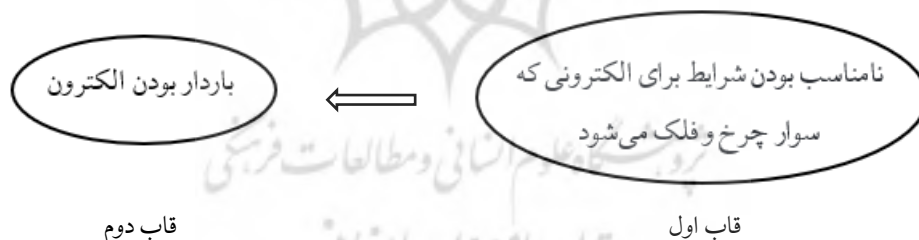

شکل ۳: جهش معنایی در لطیفه می‌دونی چرا ماشین آردی رو نمی‌شورن؟... چون بهش آب بخوره خمیر میشه

زبان ابزاری است تجربه را مقوله‌بندی می‌کند. همان گونه که افراشی (افراشی، ۲۰۲۱، ص. ۳۵) می‌نویسد، مقوله‌بندی توانمندی مهم شناختی و زبانی است قابلیت سازماندهی ادراکات ناشی از تجربه‌های انسان را به وجود می‌آورد؛ بنابراین، تجربه و دانستن این که آردی نام یک خودرو است قاب نخست را بر می‌انگیزد. در ادامه، شوخی در

قاب دوم شکل می‌گیرد. پس، واژه‌ها معنای خود را تا حد زیادی در ارتباط با هم به دست می‌آورند و این هم‌آغوشی معنایی میان واژه‌ها تنها در جریان رخداد کلامی نمود می‌یابد؛ اما، همان‌گونه ساسانی (ساسانی، ۱۴۰۳، ص. ۸۳) می‌نویسد، ناگزیر برای تحلیل یا آموزش باید رنگ واژه و متن را از رخسارشان زدود. پس، برداشت مخاطب هنگامی که آردی را در خارج از بافت متنی یا موقعیتی می‌شنود بسیار متفاوت از برخورد با آن در درون بافت است؛ حتی نوع تعبیر از بافتی به بافت دیگر می‌تواند بسیار متفاوت باشد.

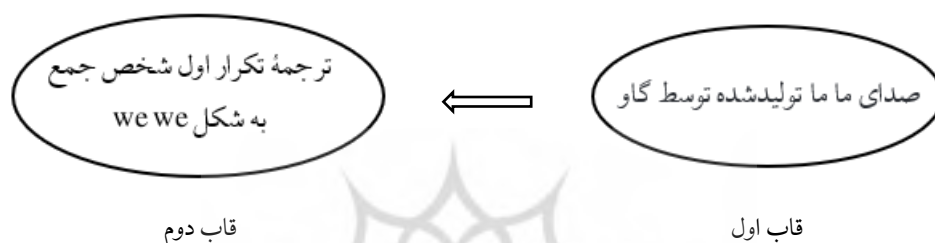
وجود دانش پیش‌زمینه برای دریافت معنا را می‌توان در لطیفه «می‌دونی چرا الکترون‌ها سوار چرخ و فلک نمی‌شن؟... چون بارداری، برایشون خوب نیست» نیز مشاهده کرد. لازمه درک آن دانش نسبی از علوم و دانستن مفهوم بارداری بودن الکترون‌ها و همچنین شرایط خاص بارداری خانم‌ها است؛ از این رو، نوعی «لطفه علمی» است. به این ترتیب، در قاب نخست، تصور محال سوار شدن الکترون‌ها بر روی چرخ و فلک پرسش‌انگیز می‌شود. به دلیل بیان واژه الکترون، گویی پاسخ هم باید علمی و منطقی باشد. بیان جمله دوم، «چون بارداری برایشون خوب نیست»، قاب دوم را رقم می‌زند که یادآور شرایط خاص بارداری و مراقبت‌های خاص است و این که سوار شدن خانم‌های باردار بر روی چرخ و فلک برای آن‌ها و فرزندش نامناسب و خطرناک است. الکترون هم که اینجا باردار انگاشته شد است؛ پس، فضای بارداری با فضای نخست در می‌آمیزد. این ضربه پایانی و فضای آمیخته با تجسم الکترون باردار لطیفه را خنده‌دار می‌کند زیرا ابهام معنایی هدفمند با استفاده آگاهانه از تغییر فضای ذهنی منجر به جذابیت گردیده است.

شکل ۴: جهش معنایی در لطیفه می‌دونی چرا الکترون‌ها سوار چرخ و فلک نمی‌شن؟... چون بارداری برایشون خوب نیست

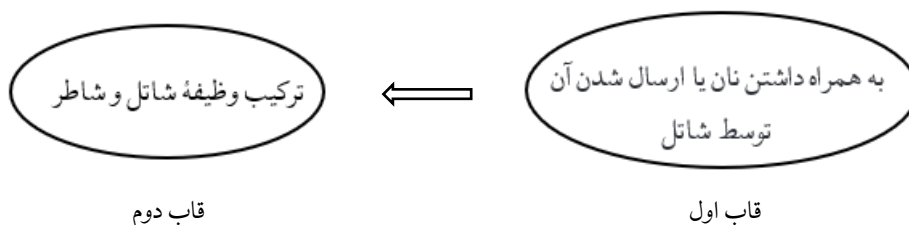
تغییر قاب را می‌توان در ترجمه تنها یک واژه نیز مشاهده کرد در جایی که به دلیل شباهت آوایی دو واژه، فضای متفاوتی ایجاد می‌گردد. برای نمونه، در لطیفه «می‌دونی گاواهی خارجی به جای «ما ما» چی می‌گن؟... می‌گن وییی وییی» (از نوع لطیفه‌های ترجمه‌ای)، «ما ما» نام آوای صدای گاو در فارسی است. نام‌آواها در زبان‌های مختلف متفاوت‌اند. در انگلیسی نیز معادل این نام‌آوا چیزی است مانند «مو مو». پس، در قاب یکم گویی پاسخ درست است. ولی با

شنیدن بخش دوم، «می‌گن وییی وییی»، قاب دوم برانگیخته می‌شود زیرا «ما ما» همچنین به معنای تکرار ضمیر اول شخص جمع، «ما»، است؛ بنابراین، پاسخ درست مورد انتظار تغییر می‌کند و ترجمه «ما» به زبان انگلیسی به صورت تکرار آن یعنی we we در قاب دوم قرار می‌گیرد. با این قاب‌گردانی در لطفه، فضای شناختی بازسازی‌مانده می‌شود و معنای تازه‌ای شکل می‌گیرد. به همین دلیل است که ریتچی (۲۰۰۵، ص. ۱۱) می‌نویسد ارزیابی طنز از پیچیدگی معنای زیربنایی و پتانسیل تأثیرات شناختی متعدد تأثیر می‌پذیرد. در این مورد، آمیختگی نام‌آوای انگلیسی هم‌آوا با ضمیر فارسی عامل شگفتی‌ساز می‌شود و قاب‌گردانی می‌کند.

شکل ۵: جهش معنایی در لطفه می‌دونی گاوای خارجی به جای ما ما چی می‌گن؟... می‌گن وییی وییی

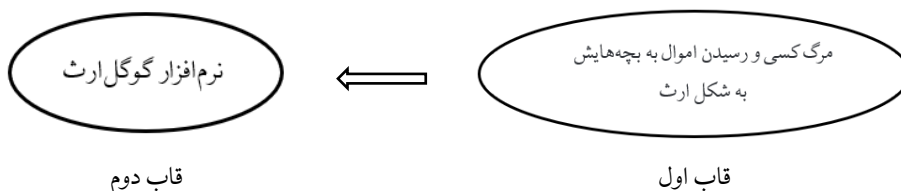
کولسن (۲۰۰۱، ص. ۴۹) می‌نویسد، انعطاف فرایند تفسیر شاید هیچ‌جا به اندازه شوخی‌ها مشهود نباشد زیرا مردم می‌توانند از دانش روزمره خود برای ساختن معنای خلاقانه غیرمتعارف بهره‌گیرند. برای نمونه، در لطفه «می‌دونی فضانورد تو فضا نون از کجا میارن؟... شاتل برایشون می‌پزه»، قاب‌گردانی برای تغییر معنای یک واژه و بازی با واژه صورت گرفته است، چنان‌که در قاب نخست، انتظار می‌رود پاسخ بسته‌های نان و یا چیزی شبیه به آن باشد که فضانوردان به همراه خود دارند و یا توسط شاتل برایشان ارسال شده است؛ اما مخاطب در کمال شگفتی با «شاتل برایشون می‌پزه» روبه‌رو می‌شود. دانستن معنای واژه‌های «شاتل» و «شاطر» در دریافت طنز این لطفه تعیین‌کننده است. از «شاتل»‌ها برای حمل فضانوردان و محموله‌ها به فضا و بازگرداندن آن‌ها به زمین استفاده می‌شود، ولی «شاطر» کسی است که نان می‌پزد. بازی با این دو واژه شبه‌هم‌آوا قاب نخست از «فضا، فضاییما و شاتل» را به قاب دوم، «نانوایی و شاطر» گردانده و آن دورا در آمیخته است و باعث غافلگیری مخاطب شده است و به واقع افراد هنگام تعریف جوک برای یکدیگر، با توانایی یکدیگر در به‌روزرسانی تطبیقی بازنمایی‌هایشان بازی می‌کنند (کالسن، ۲۰۰۱، ص. ۳۲).

شکل ۶: جهش معنایی در لطیفه می‌دونی فضانوردا تو فضا نون از کجا میارن؟... شاتل برایشون می‌پزه

بازی با واژه‌ها در زبان‌گردانی، کاربرد واژه‌ای به زبانی دیگر، نیز می‌تواند عامل قاب‌گردانی باشد. در لطیفه «می‌دونی آگه گوگل بمیره به بچه‌هاش چی میرسه؟... گوگل ارث»، ابهام واژگانی و تغییر در ارزش قراردادی واحدهای معنایی می‌تواند زمینه‌ساز قاب‌گردانی شود.

تغییر قاب تلاشی عمدی برای برهم‌زدن انتظارات مخاطب، یعنی مجموعه پیش‌بینی‌های مخاطب در جریان فرایند ادراکی است (اکبری و گلفام، ۲۰۲۳، ص. ۴۹). به این ترتیب، با شنیدن جمله نخست، مخاطب دچار سردرگمی می‌شود و گوگل را مالکی با دارایی خاص در نظر می‌گیرد؛ اما در ضمن می‌داند که گوگل یک موتور جستجوگر است. پس، محتمل‌ترین معنی این است که منظور مرگ مالک یا مالکان گوگل است؛ اما با شنیدن جمله دوم، قاب دوم برانگیخته می‌شود، چون گوگل ارث ابزاری قدرتمند برای بررسی زمین از طریق تصاویر ماهواره‌ای، نقشه‌ها و مدل‌های مختلف است و بیش‌تر جهت ردیابی و راه‌یابی به کار می‌رود (این نیاز به دانش پایه در زمینه فناوری دارد)؛ اما واژه «ارث» در فارسی به معنی چیزی است که بعد از مرگ به بازماندگان می‌رسد. ضربه پایانی لطیفه، به دلیل ابهام در معنی «ارث»، به دلیل شباهت آوایی همین‌جا شکل می‌گیرد. یادآور می‌شود در فارسی «ث» هم همچون «س» تلفظ می‌شود. همچنین اغلب Google Earth به شکل «گوگل ارث» تلفظ می‌شود ولی در نوشتار می‌تواند دست‌کم، اگر نه هم‌آوایی، نوعی هم‌نویسی تلقی شود.

شکل ۷: جهش معنایی در لطیفه می‌دونی آگه گوگل بمیره به بچه‌هاش چی می‌رسه؟... گوگل ارث

در این لطیفه‌ها شرایط و هدف ثابت در نظر گرفته شده‌اند و تغییر قاب یا جهش معنایی در یک بخش روی داده است. نمای کلی این تغییرات در جداول ۱ تا ۷ بیان شده‌اند.

جدول ۱: می‌دونی به موزی که نرسیده چی می‌گن؟... می‌گن هر وقت رسیدی زنگ بز.

شرایط	→	نامگذاری
موقعیت	→	موز در راه
هدف	→	موز

شرایط	→	نامگذاری
موقعیت	→	موز نارس
هدف	→	موز

(ب) موقعیت تغییر یافته

(الف) موقعیت اولیه

جدول ۲: می‌دونی اگه مارها رو کتک بزنین چی می‌شه؟... می‌رن بوآشونو میارن.

شرایط	→	کتک زدن مار
نتیجه	→	آوردن پدر برای کمک
هدف	→	مار

شرایط	→	کتک زدن مار
نتیجه	→	زخمی یا کشته شدن مار
هدف	→	مار

(ب) موقعیت تغییر یافته

(الف) موقعیت اولیه

جدول ۳: می‌دونی چرا ماشین آردی رو نمی‌شورن؟... چون بهش آب بخوره خمیر میشه

شرایط	→	شستن ماشین آردی
نتیجه	→	خمیر شدن
هدف	→	ماشین آردی (آغشته به آرد)

شرایط	→	شستن ماشین آردی
نتیجه	→	تلاش برای پیدا کردن دلیل فنی
هدف	→	ماشین آردی (نوع ماشین)

(ب) موقعیت تغییر یافته

(الف) موقعیت اولیه

جدول ۴: می‌دونی چرا الکترون‌ها سوار چرخ و فلک نمی‌شن؟ ... چون باردارن، براشون خوب نیست

چرخ و فلک سوار شدن الکترون‌ها	شرایط	چرخ و فلک سوار شدن الکترون‌ها	شرایط
تلفیق شرایط بارداری موجودات زنده	دلیل	تلاش برای پیدا کردن دلیل علمی	دلیل
با الکترون‌ها		(ارتباط با ویژگی‌های الکترون مثل بارداری)	
الکترون‌ها	هدف	الکترون‌ها	هدف

ب) موقعیت تغییر یافته

الف) موقعیت اولیه

جدول ۵: می‌دونی گاوای خارجی به جای «ما ما» چی می‌گن؟ ... می‌گن وییی وییی

گفتن چیزی به جای ما ما	شرایط	گفتن چیزی به جای ما ما	شرایط
ترجمه ما ما به انگلیسی یعنی وی وی	جواب	تلاش برای پیدا کردن جواب منطقی	جواب
چیزی که گاوهای خارجی به جای ما ما می‌گویند	هدف	چیزی که گاوهای خارجی به جای ما ما می‌گویند	هدف

ب) موقعیت تغییر یافته

الف) موقعیت اولیه

جدول ۶: می‌دونی فضانوردا تو فضا نون از کجا میارن؟ ... شاتل براشون می‌پزه

فراهم کردن نان	شرایط	فراهم کردن نان	شرایط
تلفیق وظایف شاتل و شاطر	جواب	به همراه داشتن نان یا ارسال آن	جواب
تامین نان	هدف	تامین نان	هدف

ب) موقعیت تغییر یافته

الف) موقعیت اولیه

جدول ۷: می‌دونی اگه گوگل بمیره به بچه‌هاش چی میرسه؟... گوگل ارث

مرگ گوگل و تصمیم برای آنچه به ارث می‌رسد	شرایط →	مرگ گوگل و تصمیم برای آنچه به ارث می‌رسد	شرایط →
گوگل ارث	→ جواب	تلاش برای پیدا کردن جواب منطقی	→ جواب
چیزی که به ارث می‌رسد	→ هدف	چیزی که به ارث می‌رسد	→ هدف

الف) موقعیت اولیه

ب) موقعیت تغییر یافته

در تمام این لطیفه‌ها، دو قاب موجود در لطیفه به شکلی ابهام‌آمیز دو فضای گویی ناهمخوان را درهم آمیخته است؛ بنابراین، یک ضربه پایانی خوب، زمینه‌ای خاص را برجسته می‌کند (ریتچی، ۲۰۰۵، ص. ۱۱) یا به بیان پهلوان‌نژاد و مجاهدی (۱۴۰۴)، قاب‌بندی به‌عنوان روشی تأثیرگذار در بازنمایی و شکل‌گیری مفاهیم و همچنین انتقال اطلاعات ایفای نقش می‌کند که با به خدمت گرفتن دو فرایند گزینش و برجسته‌سازی می‌تواند جریان اطلاعات را در تعاملات اجتماعی هدایت کند. پس انسان با ساخت سناریوها از تجربه‌هایش در حافظه بلندمدت، خودش را محدود می‌کند (کولسن، ۲۰۰۱، ص. ۵۸). در نتیجه، در رویدادهای ارتباطی مختلف، برانگیختگی، تغییر، ایجاد و یا ترکیب اطلاعات ذهنی به شکل‌های مختلف صورت می‌گیرد.

۶. نتیجه‌گیری

بررسی جهش معنایی در لطیفه‌های فارسی مشخص می‌کند که سهم معنای واژه به زمینه‌ای وابسته است که در آن نمود می‌یابد. همچنین واژه‌ها می‌توانند بر هم اثر کرده و معنایی متفاوت ایجاد کنند. این پژوهش نشان می‌دهد که الزامی بر پرخاشگری، تحقیر و یا آسیب به مخاطب یا قشری خاص برای قاب‌گردانی نیست، زیرا لطیفه‌ها می‌توانند ضمن لذت‌بخش بودن، عاری از مؤلفه‌های منفی باشند. همچنین با دسته‌بندی لطیفه‌ها در بخش‌های فرهنگی، احساسی، پزشکی، علمی، ترجمه، هم‌آوایی و فن‌آوری و موارد دیگری همچون لطیفه‌های مدرسه‌ای، دانشگاهی و اجتماعی می‌توان مخاطب خاص هر دسته را با توجه به میزان دانش آن‌ها مشخص نمود. دانش پیش‌زمینه در بررسی و تحلیل لطیفه‌ها ضروری است زیرا پیامد نبود یا کمبود آن در یافت نادرست یا عدم دریافت طنز است. پس، پیش‌فهم

(پیش تجربه‌ها و پیش دانسته‌های) مخاطب در شکل‌گیری قاب‌ها و جهش یا تغییر قاب مؤثر است زیرا این قاب‌ها شکل ثابتی ندارند و با افزایش تجربه و آگاهی تغییر می‌کنند.

جهش معنایی، که قاب‌های مختلفی بر اساس قالب‌های ذهنی افراد، بر پایه تجربه زیسته آن‌ها و شرایط موجود در رخداد کلامی، به وجود می‌آورد، ابزاری است مناسب برای ایجاد یک بازی زبانی و در نتیجه سرگرمی مخاطب و شگفتی آفرینی. این قاب‌گردانی می‌تواند با تغییر معنای یک واژه، هم‌آوایی واژگانی، بازی‌های ساختوازی و دستوری، ترجمه و بازی بینابانی، تجربه‌های شخصی صورت گیرد؛ بنابراین، ابزاری است قدرتمند برای بازی با «توجه» مخاطب. توجه به این مدل می‌تواند در شناخت ساز و کار ذهن و درک بهتر الگوهای شناختی یاری‌رسان باشد.

کتابنامه

- افراشی، آ. (۱۴۰۰). مبانی معناشناسی شناختی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- اکبری، ز.، و کلفام، ا. (۱۴۰۲). جهش معنایی در زبان عارفان براساس نظریه معناشناسی قالب‌بنیاد، دوفصلنامه مطالعات عرفانی (مجله علمی)، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی دانشگاه کاشان، شماره ۱ سی و هفتم، (۱۹)، ص ۲۹-۵۲
https://s-erfani.kashanu.ac.ir/article_114183.html
- انوری، ح. (۱۳۸۲). فرهنگ روز سخن. تهران: سخن.
- اونز، و. (۱۳۹۸). واژه‌نامه توصیفی زبان‌شناسی شناختی. تهران: لوگوس.
- پهلوان‌نژاد، م. ر.، و مجاهدی‌رضائیان، س. (۱۴۰۴). قالب‌بندی مجازی، شکل‌گیری گفتمان و بازنمایی مفاهیم در رابطه با بیماری سرطان: براساس رویکرد شناختی. زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان.
 [DOI: 10.22067/jlkd.2025.93971.1331].
- حسینی‌معصوم، س. م.، و اکبری، م. (۱۴۰۳). تحلیل فرایند شکل‌گیری معنا از طریق نظام‌های گفتمانی نشانه‌معناشناختی در داستان زال و رودابه. زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان. ۱۶(۲). ۵۵-۸۲.
- [DOI: 10.22067/jlkd.2024.89369.1266].
- رضایی، و.، و عباس‌پور، م. (۱۴۰۳). بررسی حوزه واژگانی و جهانی‌های زبان در ارتباط با اعضای بدن در فارسی و انگلیسی: رویکردی رده‌شناختی. زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان. ۱۶(۲). ۳۳-۵۳.
 [DOI: 10.22067/jlkd.2024.89179.1260].
- رضوانی، و. (۱۴۰۱). واکاوی ساختارهای زبانی در آفرینش لطفیه در زبان روسی و فارسی. جستارهای زبانی، ۱۳ (۴) (پیاپی ۷۰)، ۱۵۲-۱۲۱. [DOI: 10.29252/LRR.13.4.4].
- ساسانی، ف. (۱۴۰۳). معناشناسی خرد، تهران: لوگوس.
- ساسانی، ف. (۱۴۰۴). معناشناسی کلان: کاربردشناسی، تهران: لوگوس.
- عبدالکریمی، س. (۱۳۹۲). فرهنگ توصیفی زبان‌شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات علمی.
- محمودی‌بختیاری، بهروز. آدی بیک، آرزو. (۱۳۸۸). تلفن همراه به‌عنوان رسانه مکتوب: مطالعه‌ای گفتمانی از متون طنز پیام کوتاه فارسی، مجله پژوهش زبان و ادبیات فارسی. زمستان (۱۵)، ۱۷۵-۱۹۸.
- نغزگوی‌کهن، م. (۱۳۸۹). کاربرد ساز و کار باز تحلیل در طنز، مجموعه مقالات نخستین و دومین هم‌اندیشی زبان‌شناسی و مطالعات بینارشته‌ای ادبیات و هنر، دبیر هم‌اندیشی، ویراستار و تدوینگر: فرهاد ساسانی، تهران: متن. ۲۴۷-۲۲۱.
- هال، ش. (۱۳۹۷). این بدان معناست آن بدین معنا، ترجمه مجتبی پردل، مشهد: ترانه.
- Salvatore, A. and Raskin, V. (1991). Script theory revis(it)ed: joke similarity and joke representation model. *HUMOR: International Journal of Humor Research* 4(3/4), 293-347.

- [Coulson, S.; Kutas, M.](#) (1998). Frame-shifting and sentential integration. *Technical Report*. CogSci.UCSD-98.03, Department of Cognitive Science, UCSD, San Diego, CA, 92093-0515
- [Coulson, S.](#) (2001). *Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*. Cambridge/ New York: Cambridge University Press.
- [Coulson, S.](#) (2008). Framing and blending in persuasive discourse. In *Frames, Corpora, and Knowledge Representation*, edited by Rema Rossini Favretti. Bologna: Bononia University Press, pp. 33-42.
- [Coulson, S. & Fauconnier, G.](#) (1999). Fake guns and stone lions: Conceptual blending and privative adjectives. In *Cognition and Function in Language*, edited by B. Fox, D. Jurafsky, & L. Michaelis. Palo Alto, CA: CSLI.
- [Fauconnier, G.](#) (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [Fauconnier, G.; Turner](#) (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Nasic Books.
- [Fillmore, C. J.](#) (1982). "Frame Semantics". In Linguistics Society of Korea (Ed.), *Linguistics in the Morning Calm, Seoul*: Hanshin, pp. 111-137
- [Fillmore, C.](#) (1977), Topics in Lexical semantics. In Roger W. Cole (ed.), *Current Issues in Linguistic Theory*. Bloomington: Indiana University Press.
- [Lakoff, j.](#) (1987). *Women, fire and dangerous things*, what categories reveal about the mind, Chicago, The University of Chicago Press, The University of Chicago Press, Ltd., London
- Mohebbi, A. (2023). The use of cultural conceptualisations as a translation strategy for culture-specific jokes and humorous discourse: A remedy for a malady?, *Ampersand*, vol:11, 1-11
<https://doi.org/10.1016/j.amper.2023.100150>
- [Popa, D.; Dunărea, J.](#) (2005). Jokes and translation. *Perspectives* 13(1):48-57.
DOI: [10.1080/09076760508668963](https://doi.org/10.1080/09076760508668963),
https://www.researchgate.net/publication/232951234_Jokes_and_translation
- [Raskin, Victor.](#) (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel.
- [Ritchie, D](#) (2005). Frame-Shifting in Humor and Irony, *Metaphor and Symbol*, 20, 275-294. DOI: 10.1207/s15327868ms2004_3, <https://www.researchgate.net/publication/228343963>
- [Ruch, Willibald; Attardo, Salvatore; Raskin, Victor](#) (1993). Toward an empirical verification of the General Theory of Verbal Humor. *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 6(2):123-136.
DOI: <https://doi.org/10.1515/humr.1993.6.2.123>
<https://jamejamonline.ir/fa/news/1380705/%D8%AC%DA%A9-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%A8%DB%8C-%D9%85%D8%B2%D9%87-%D8%AE%D9%86%D8%AF%D9%87-%D8%AF%D8%A7%D8%B1-%D9%85%DB%8C%D8%AF%D9%88%D9%86%DB%8C-%DA%86%D8%B1%D8%A7>